

*Краснікова О. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри морського права**Національного університету «Одеська морська академія»*

ПРАВОВА ПРОЕКЦІЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ У МІЖНАРОДНОМУ МОРСЬКОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті окреслені юридичні питання, які виникають у площині міжнародного морського права, що пов'язані зі зміною клімату на планеті. Автор акцентує увагу на тому, що прийняття Паризької угоди відповідно до Рамкової конвенції про зміну клімату показує безсумнівну зацікавленість міжнародної спільноти у тому, щоби згуртовано протидіяти зміні клімату в межах ООН. Україна в цьому процесі також не стоїть осторонь. Сьогодні наслідки зміни клімату є не тільки екологічною проблемою; вони піднімають і геополітичні проблеми через їх потенційний вплив на національні кордони. Визнано, що підвищення рівня моря матиме наслідки для фізичного і юридичного статусу морських районів, тому, безперечно, спричинить трансформацію норм міжнародного морського права. Автором проаналізовані положення Конвенції ООН із морського права 1982 р. щодо вихідних ліній у світлі сучасних кліматичних змін. Акцентується увага на тому, що в міру підвищення рівня океану берегові вихідні лінії можуть зміщуватися або занурюватися. Обґрунтовано припущення, що прибережна держава може втратити вихідні лінії для відліку ширини морських зон, які пов'язані з піднесеністю, що не з'являється з води, тобто не обсихає під час відливу. Встановлено, що, з огляду на швидке підвищення рівня Світового океану, прибережні й острівні держави можуть не тільки втратити свої морські зони, але й фактично перестати існувати як політична одиниця. Констатується, що «притоплені» архіпелажні держави можуть зіткнутися з додатковими труднощами в тому, що вони не зможуть виконувати вимоги Конвенції 1982 р. щодо довжини їхніх прямих вихідних архіпелажних ліній, а також із приводу дотримання співвідношення між площею їхньої водної поверхні і площею суші, оскільки їхні окремі рифи можуть повністю піти під воду. Автор вказує на радикальні зміни і в полярних берегових лініях. Зазначається, що треба переглянути положення Конвенції 1982 р., які пов'язують вихідні лінії з припаєм і шельфовими льодовиками. Вирішення проблеми зміни морських кордонів, що пов'язана з переміщенням вихідних ліній, автором дослідження покладається на новий міжнародний орган, який можуть створити зацікавлені держави, – Комісію із зовнішніх морських кордонів. Крім того, за результатами діяльності Комісії держави повинні чітко зафіксувати морські кордони на морських картах і проінформувати міжнародне співтовариство. Це дасть змогу в майбутньому уникнути територіальних конфліктів у морській сфері.

Ключові слова: глобальне потепління, підвищення рівня Світового океану, вихідні лінії, Конвенція ООН із морського права, трансформація морського права, виключна економічна зона, прибережна держава.

Постановка проблеми. Одним із основних проявів деградації довкілля є феномен «парникового ефекту», що спричинив

глобальне потепління на планеті. Результати останніх кліматичних моделей вказують на наявність довгострокової тенденції до підвищення температури повітря на планеті. Відомо, що океан може поглинати енергію сонця, тому надлишки атмосферного тепла «приймає» океан. Збільшення теплопоглинання призводить до зниження концентрації кисню в океані.

Крім того, загрозливим результатом глобального потепління стало значне підвищення рівня води у Світовому океані. Причому дані супутників вказують на те, що цей процес неухильно прискорюється. Відповідно до п'ятої оціночної доповіді Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), середнє значення глобального підвищення рівня моря до 2100 року, ймовірно, становитиме від 56 до 98 см [1, с. 1140].

Вчені думають, що глобальне потепління може посилити позитивний зворотний зв'язок між компонентами кліматичної системи і навіть поставити людство під загрозу вимирання. Про позитивний зворотний зв'язок вчені говорять тоді, коли процеси, які протікають у системі, досягають критичної точки і викликають лавиноподібне посилення початкового ефекту. Наприклад, у результаті потепління площа арктичних льодів скорочується, відбивна здатність планети знижується, що приводить до ще більшого потепління [2, с. 11].

Найбільш негативним впливом зміни клімату є закислення океану і підвищення його температури, в результаті чого відбуваються знебарвлення коралів, знекиснення океану, збільшення інтенсивності штормів, а також негативні зміни морського біорозмаїття. Згідно з доповіддю згаданої Міжурядової групи експертів, названі питання стають найбільш гострими екологічними проблемами, з якими стикається сучасне людство і які нерідко мають політичні наслідки [1, с. 25].

Ця обставина викликає стурбованість громадськості й активно обговорюється як у наукових колах, так і на міжнародній арені політиками різних країн, спонукає до активних дій для протидії цим проблемам. У результаті консенсусу позицій різних держав у 1992 році з'явилася Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату (далі – Рамкова конвенція), яку ратифікували і є її учасниками більш ніж 190 країн. Головна мета документу – не допустити «небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему» [3].

Наступним кроком став Кіотський протокол, прийнятий у 1997 році. У грудні 2015 року на Конференції з питань клімату в Парижі на заміну Кіотського протоколу в межах Рамкової конвенції була прийнята Паризька угода, яка набрала сили менш ніж через рік. Головна мета Паризької угоди полягає у зміцненні глобальних заходів із боротьби зі зміною клімату, щоб утримати підвищення глобальної температури в цьому столітті в межах 2 °C за одночасного пошуку засобів для ще більшого

обмеження цього підвищення до 1,5 градуса [4]. Україна ратифікувала Паризьку угоду у 2016 році, а вже у 2018 році надала Секретаріату Рамкової конвенції Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року.

Серйозність питання про підвищення рівня моря останнім часом привернула увагу навіть Ради Безпеки ООН, яка у липні 2011 року провела спеціальне засідання, присвячене різним питанням, пов'язаним зі зміною клімату. А в 2015 році Генеральною Асамблеєю ООН у Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року (п. 14) було визнано зміну клімату гострою проблемою сучасності, яка має негативні наслідки та підриває здатність всіх країн досягти стійкого розвитку [5].

Отже, підйом рівня океану може призвести до затоплення прибережних районів і островів, що потягне за собою наслідки в трьох основних сферах, таких як: 1) міжнародне морське право; 2) питання державності; 3) захист осіб, яких торкається підвищення океану.

Ця стаття присвячена сфері морського права, адже з моменту виникнення міжнародної стурбованості з приводу глобального потепління було визнано, що підвищення рівня моря матиме наслідки для фізичного і юридичного статусу морських районів, тому, безперечно, спричинить трансформацію норм міжнародного морського права.

Мета статті – дослідження проблеми демаркаційних змін водних просторів, яка зумовлена відсутністю в сучасних джерелах морського права оптимального вирішення питання про переміщення вихідних ліній, від яких відраховується ширина морських зон, що викликано підвищенням рівня Світового океану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що в останні роки про наслідки зміни клімату та підвищення рівню Світового океану стали замислюватися як уряди, так і міжнародні організації, окремим аспектам цієї проблеми з правового погляду треба приділити більше уваги.

В основному у науковій літературі дослідження глобального потепління проводилися через призму економічних наслідків для людства. Відносно недавно в теорії міжнародного права з'явилися нові терміни – «екологічний біженець», «екологічний мігрант», аналізу сутності та причин появи яких присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних фахівців [6]. Окремі положення про трансгресію, яка може мати правовий ефект та простягатися безпосередньо в галузь міжнародного морського права, містяться в роботах зарубіжних авторів, таких як: A. Boyle, D. Bodansky, D. Freestone, C. Schofield, J.C. Vermaire, O.M. Сонцев [7].

Отже, у Конвенції ООН із морського права 1982 року (далі – Конвенція 1982) [8] міститься поняття «обсихаюче під час відпливу підвищення» і визначається як природно утворений простір суші, оточений водою, який знаходиться вище рівня води під час відпливу, але покривається водою під час припливу (п. 1, ст. 13). При цьому якщо така височина знаходиться в межах територіального моря материка або острова, то лінією найбільшого відпливу такого підвищення можна користуватися як вихідною лінією для вимірювання ширини територіального моря прибережної держави.

Конвенція 1982 р. включає подібне положення про вихідні лінії островів, розташованих на атолах, або островів із рифами, що його облямовують. У статті 6 названого документу вказується, що вихідною лінією для вимірювання ширини територіального моря слугує звернена до моря лінія рифу під час найбільшого

відпливу [8]. При цьому такі лінії проводяться до обсихаючих під час відпливу височин і від них тільки в тому разі, якщо на них зведені маяки або подібні споруди, що знаходяться завжди над рівнем моря (п. 4, ст. 47). Таким чином, для того, щоб острів мав свої власні морські зони будь-якого виду, деяка його частина завжди повинна знаходитися вище рівня води під час припливу.

Якщо ж рівень океану підніметься настільки, що під час відпливу така піднесеність вже не з'явиться з води, тобто не буде обсихаючою, то прибережна держава втратить пов'язані з піднесеністю вихідні лінії для відліку ширини територіального моря. Це може спричинити значні скорочення площі виключної економічної зони.

Деякі держави самостійно приймають радикальні рішення для збереження височин, від яких відлічуються морські зони, від затоплення. Наприклад, Японія виділила значні кошти на порятунк двох скель, розташованих на відстані трохи більше 1,2 км одна від одної на атолі Окіноторішіми, будуючи круглі блоки зі сталі і бетону, щоби зберегти їх напівзруйновану опору від затоплення. Крім того, в Інституті глибоководних досліджень на залізних пластинах вирощують корали і підсаджують їх на атол. У Токіо стверджують, що роблять це з екологічними цілями і що в разі успіху практику можна буде поширити і на інші атоли, яким загрожує зникнення. Річ у тому, що велика частина Окіноторішіми знаходиться нижче рівня моря навіть під час відливу, причому під час припливу над поверхнею води залишаються тільки дві невеликі області розміром трохи більше 10 квадратних метрів суші [9].

Японія вважає цей безлюдний атол у Філіппінському морі островом і своєю найпівденнішою територією. Китай оскаржує домагання Японії на райони, які відміряються нею від атолу в якості територіального моря, виключної економічної зони та континентального шельфу, на тій підставі, що Окіноторішіму не є островом, оскільки він не відповідає положенню п. 3 ст. 121 Конвенції 1982 р., зокрема «не придатний для підтримання життя людини або для самостійної господарської діяльності» [8].

Підвищення рівня моря матиме наслідки і для островів. Якщо острів, що належить материковій державі, перебуває за межами дванадцятимильної зони своєї держави, в результаті збільшення рівня моря буде зменшений до висоти припливу або під час припливу повністю зникне під водою, то острів втратить своє територіальне море.

Потенційні негативні наслідки таких природних змін можуть бути продемонстровані на прикладі території атола Капінгамарангі (Мікронезія). Якщо Капінгамарангі стане непридатним для проживання (буде затоплюватися приливами), то його жителі втратять місце свого існування, а Мікронезія – більше 30 000 кв. м своєї виключної економічної зони. Ще більш драматичними будуть наслідки, якщо всі низьколежачі острови цієї острівної держави стануть непридатними для життя. В кінцевому підсумку держава не тільки втратить свої морські зони, але й може фактично перестати існувати як політична одиниця [10, с. 34].

Низинні райони надзвичайно уразливі навіть до невеликих змін рівня моря. Наприклад, підвищення рівня моря на один метр може призвести до втрати 75 відсотків деяких низинних островів Вануату і 80 відсотків атола Маджуро на Маршаллових островах, де проживає 50 відсотків населення цієї країни. Хоча повне затоплення населених островів у результаті підвищення рівня моря ще не відбулося, в деяких випадках, напри-

клад, на островах Катерет в Папуа-Новій Гвінеї, переселення населення, що знаходиться під загрозою затоплення їхніх домівок, вже заплановано і триває [11, с. 5].

Труднощі у визначенні вихідних ліній виникають і в архіпелажних державах. У результаті повені океану постійні і значні припливи призводять до істотної втрати широти їхніх морських зон. «Притоплені» архіпелажні держави можуть зіткнутися з додатковими труднощами в тому, що вони не зможуть виконувати вимоги ст. 47 Конвенції 1982 р. [8] щодо довжини їхніх прямих вихідних архіпелажних ліній, а також із приводу дотримання співвідношення між площею їхньої водної поверхні і площею суші, оскільки їхні окремі рифи можуть повністю піти під воду.

Вихідні лінії, проведені з урахуванням будь-якого з методів, наведених у Конвенції 1982, майже у всіх випадках під час підвищення рівня моря будуть зміщуватися, відступаючи вглиб країни. Як результат – відхилення від зовнішнього краю виключної економічної зони, що у багатьох випадках викличе серйозні втрати для прибережної держави залежно від розподілу рибних та інших ресурсів. Через це така держава не захоче визнавати зсув меж виключної економічної зони, що може стати предметом суперечок між прибережною і сусідньою державами або іншими країнами, зацікавленими в освоєнні ресурсів такого морського району.

Крім того, виникає проблема визначення вихідних ліній у контексті крижаних районів. Ідентифікація базових ліній з відливу води може бути проблематичною на арктичних і антарктичних берегах. Тому під час обговорення цього питання на морських конференціях було запропоновано прирівняти для побудови вихідних ліній для відліку ширини морських зон зовнішній край льодових об'єктів, таких як шельфові льодовики (де товщина льоду понад 2 м над рівнем моря), і припай (морський лід, який примерзає до берега і стає нерухомим уздовж узбережжя). Однак проблема ускладнюється швидкими і радикальними змінами в полярних берегових лініях, які викликані постійним зникненням припаю, відривом шельфових льодовиків і льодовикових відступів. У зв'язку з цим виникає питання: чи є вихідні лінії для відліку ширини морських зон, які раніше були складені з використанням елементів льоду, постійними?

На підставі сучасних досліджень деякі вчені прогнозують, що продовження руйнування і танення льодовикового покриву (колись постійного), так званого льодовикового щиту острову Гренландія, в цьому столітті може призвести до його розпаду, при цьому Данія втратить автономну територію і сотні миль морських просторів. А це підвищить рівень океану на кілька метрів [12]. Однак підвищення рівня моря навіть на один метр буде означати, що Мальдіви як держава повністю зникнуть. Важливо відзначити, що донині жодна держава не була повністю поглинена морем, а отже, істинну відповідь на питання, чи зберігає суб'єкт статус державності в такій ситуації, ще належить встановити.

Хоча важко з упевненістю передбачити всі можливі правові наслідки таких змін, можна припустити лише деякі потенційні. Наприклад, якщо зовнішня межа територіального моря якоїсь держави, що має вихід до моря, зміщується в бік суші, це може означати, що морська частина, яка зараз потрапляє в територіальне море, стає частиною виключної економічної зони, а ті водні простори, що зараз знаходяться в межах виключної економічної зони, стануть частиною відкритого моря. Тому, якщо

таке зрушення відбудеться, інші держави будуть мати «свободу судноплавства», яка є свободою відкритого моря, замість права «транзитного проходу» у територіальних водах прибережної держави, які змістилися. Ця зміна може означати, що військовий корабель, можливо, отримає більшу гнучкість у навігації в цих нових морських просторах, ніж раніше.

Таким чином, описані вище положення слід врахувати, щоби вказати прибережним державам на необхідність офіційно змінити вихідні лінії в тому разі, коли вони відступають або іншим чином змінюються.

Одним зі шляхів вирішення окреслених проблем, що насуваються у зв'язку з підвищенням рівня океану, може стати чітка фіксація морських кордонів на морських картах, як це зроблено щодо кордонів континентального шельфу. Можливо припустити створення прибережними державами комісії для зовнішніх морських кордонів аналогічної Комісії із зовнішніх кордонів континентального шельфу. Потім держава, яка прагне зафіксувати свої кордони, повинна виконати вимогу про депонування і належну публікацію угод і відповідних карт, де зазначені нові морські кордони. Мета цих вимог полягає в забезпеченні того, щоб міжнародне співтовариство належним чином було поінформовано про межі територіального моря та інших морських зон прибережної держави.

Отже, фіксація кордонів морських зон буде відповідати основній цінності, що лежить в основі теоретичних конструкцій щодо кордонів, а саме тому, що вони повинні бути визначеними і незаперечними, таким чином забезпечуючи стабільність очікувань по обидва боки кордону. Таке визначення кордонів не нове в тому сенсі, що будь-які двосторонні договори про кордони океану встановлюють межі за допомогою посилання на карту, а не залишають їх майбутнє визначення відповідно до можливих змін географічних особливостей.

Висновки. Безумовно, кліматичні зміни у Світовому океані мають мультиплікативний ефект у міжнародному морському праві. Особливо яскраво це видно на прикладі малих островних держав, що розвиваються, чії території у найближче століття можуть зникнути – піти під воду. Вже зрозуміло, що методи проведення вихідних ліній, які закріплені у Конвенції 1982 р., під час підвищення рівня моря будуть зміщуватися або відступати вглиб країни. Результатом таких змін стане відхилення від зовнішнього краю виключної економічної зони, що викличе втрати для прибережної держави в розподілі рибних та інших ресурсів. Така держава не захоче визнавати зсув меж виключної економічної зони. Оскільки невизначеність кордонів є основним інгредієнтом багатьох рецептів міждержавного або приватного транснаціонального конфлікту, підтримка нинішньої системи рухомих вихідних ліній буде сприяти виникненню таких конфліктів. Тому назріла необхідність трансформації або адаптації міжнародного морського права до наслідків підвищення рівня Світового океану.

Література:

1. IPCC, 2013: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. CU Press, Cambridge, United Kingdom and NY, USA. 1535 pp.
2. Катриона МакКиннон. Климатические преступления. *Курьер ЮНЕСКО. Июль-сентябрь 2019.* С. 10J. С. 12.

3. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 09.05.1992 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml
4. Паризька угода від 12.12.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text
5. Resolution GA on 25 September 2015, 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/70/1>
6. Див. напр., Тимчик Г.С. Правові проблеми визначення правового статусу екологічних біженців. *ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана»*. 2011. № 5. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197250715.pdf>; Файфура В. Міграції населення в контексті екологічних викликів. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2012. № 17. URL: <http://raiprsu.wunu.edu.ua/index.php/raiprsu/article/view/79>; Булешева Д.Дж. Экологическая миграция : сущность, проблемы и возможные решения. *Управление персоналом*. № 15, август. 2007. URL: <http://www.osce.org/ru/eea/34464>
7. Boyle A. Climate Change, Ocean Governance and UNCLOS. In *Law of the Sea: UNCLOS as a Living Treaty*. By Jill Barrett and Richard Barnes (eds). British Institute of International and Comparative Law, 2016. P. 225-231; Bodansky D. The Role of the International Court of Justice in Addressing Climate Change: Some Preliminary Reflections. *Arizona State Law Journal*. 2017. Vol. 49. URL: <https://ssrn.com/abstract=3012916>; Солнцев А.М. Изменение климата: международно-правовое измерение. *Московский журнал международного права*. 2018. № 1. URL: <https://www.mjil.ru/jour/article/view/242/178>
8. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_057
9. Japan Slams China for Unauthorized Research Around Okinotori Island. *Current affairs log for Asia Pacific*. 2019. Jan. 8. URL: <https://thediplomat.com/2019/01/japan-slams-china-for-unauthorized-research-around-okinotori-land/>
10. Stuart Kaye. Maritime Claims in the Indian and Western Pacific Oceans. Canberra : Sea Power Centre, Australia. 2010. 352 с.
11. Schofield Clive, Freestone David. Options to protect coastlines and secure maritime jurisdictional claims in the face of global sea level rise. *Faculty of Law, Humanities and the Arts-Papers*. 2013. 1236 p.
12. David D. Caron. Climate Change, Sea Level Rise and the Coming Uncertainty in Oceanic Boundaries: A Proposal to Avoid Conflict. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2506092

Krasnikova O. Legal representation of sea level rise in the international maritime law

Summary. The article refers to legal issues, which arise in the branch of the international maritime law, associated with

climate change on the planet. The author focuses on the fact that the Paris Agreement on Climate Change shows a clear interest of the international community to counteract this problem within the framework of the UN.

Ukraine also actively participates in this process. It had ratified the Paris Agreement in 2016, and two years later submitted to the Secretariat of the UN Framework Convention on Climate Change the Strategy for Low-Carbon Development of Ukraine until 2050. In the modern world the consequences of climate change are not only an environmental problem. This creates geopolitical problems as it affects on the national borders. It was recognized that sea level rise would have implications for the physical and legal status of the sea areas. This situation will entail the transformation of the norms of the international maritime law. The author analyzed the provisions of the UN Convention on the Law of the Sea, 1982 (UNCLOS) in relation to baselines in the context of modern climate changes. The emphasis is on the fact that as the sea level rises, coastal baselines may shift or sink. The assumption is justified that the coastal State may lose the baselines which were used to calculate the width of the sea zones, also associated with the rise, which does not appear from the water at low-tide. This means that the elevation is not drying out at a low-tide. Consequently, this may cause the coastal and island States to lose their maritime zones. It is stated that the “submerged” archipelagic States would not be able to comply with the ratio between the area of their water surface and the land area provided for by the UNCLOS, because some of theirs reefs may completely become submerged. Requirements regarding the length of their straight archipelagic lines may not be met. The author also points on the radical changes in the polar coastlines. It is noted that it is necessary to revise the provisions of the UNCLOS that binds baselines with fast ice and ice shelves. The author of the study assigns that the solution of the problem of changing maritime boundaries, due to movement of baselines, to a new international body that interested States can create. This body may take the name of Commission on External Maritime Boundaries. On the results of the Commission’s activities each State should adjust and fix the maritime boundaries on nautical charts and in treaties based, and inform the international community. This will allow to avoid territorial conflicts in the maritime sphere in the future.

Key words: globally warming, the World Ocean level rise, baselines, the UN Convention on the Law of the Sea, transformation of the law of the sea, the exclusive economic zone, coastal State.